

نقش استفاده از تکنولوژی‌های نوین در اثبات جرایم با تأکید بر جرم قتل

محمد رسول آهنگران*^۱، علی برجیان بروجنی^۲

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲- دانش آموخته ماستری فقه و مبانی حقوق دانشگاه آزاد واحد قم، قم، ایران

چکیده

با دقت در متون حقوق اسلامی، حقوق موضوعه ادله اثبات جرم محدود و مشخص هستند که عبارتند از: اقرار، بیّنه، قسامه (در صورت تحقق لوث، برای اثبات قتل و جرح) و علم قاضی، ولی با پیشرفت و گسترش علوم تجربی در زمینه‌های مختلف، روش‌های نوین علمی و تجربی مثل پزشکی قانونی (کالبد شکافی جسدی که علت فوتش مشکوک است)، انگشت‌نگاری، تشخیص هویت ژنتیکی، علوم آزمایشگاهی (برای تجزیه لکه خون، تعیین گروه خونی، نوع سم و مصرف الکل و مواد مخدر)، خط‌شناسی جهت تشخیص تحقق یا عدم تحقق جعل، عکس و فیلم‌های تهیه شده از مجرمین در حین ارتکاب جرم و غیره برای اثبات جرم پدید آمده‌اند که همه این دلایل در کشف حقیقت و حصول اقتناع وجدان قاضی و اتخاذ تصمیم عادلانه موثر هستند و می‌توانند به عنوان ادله جدیدی برای اثبات دعاوی کیفری قرار بگیرند. بنابراین کشف علمی جرایم بخصوص قتل عمد از جمله دیدگاه‌های مربوط به حوزه علوم جزایی است که رابطه تنگاتنگی با علوم طبیعی و فیزیولوژیکی دارد؛ که با خدمت گرفتن این علوم در اثبات جرائم می‌توان گام محکم‌تر و مطمئن‌تری در عرصه حقوق جزا برداشت.

واژه‌های کلیدی: جرم، ادله، ادله علمی، قتل عمد

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و در کنار دیگران زندگی می‌کند و این نحوه زندگی کردن خواه ناخواه تضاد منافع را به همراه خواهد داشت، خصوصاً اینکه گروه زیادی از مردم به حقوق خود قانع نبوده و به وفور حقوق دیگران را مورد دستبرد قرار می‌دهند و متعاقباً رسیدگی‌ها در محاکم دادگستری آغاز می‌شود و شخصی به نام قاضی در بین‌شان به داوری می‌نشیند. شخص یادشده چون قاعدتاً از واقعه بی‌خبر است، حق را به کسی می‌دهد که ادله به اصطلاح محکمه‌پسندی را ارائه کند.

در سایه رشد صنعت و پیشرفت علوم و تکنولوژی، جوامع بشری پیشرفت کرده و از حالت سنتی خارج شده است و این روند همه ابعاد زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است. از این رو ارتکاب جرم از شیوه سنتی خود فاصله گرفته است و به شکل فنی و تخصصی و احیاناً سازمان‌یافته توسط مجرمان حرفه‌ای با بکار بردن علوم و فنون مختلف ارتکاب می‌شود. در نتیجه ادله سنتی یا اصلاً قابل اقامه و ارائه نیست و برای مبارزه با جرایم بالاخص جرایم جدید و فنی کافی نیست.

از جمله این طرق، راه‌های علمی اثبات جرم است که در سایه پیشرفت علوم و تکنولوژی عموماً در اختیار بشر و خصوصاً در اختیار دستگاه قضائی قرار گرفته است. اگر از آن‌ها در فرآیند کشف جرم و رسیدگی استفاده نشود قطعاً مجرمان و جانپان از آن‌ها استفاده کرده و از چنگ عدالت خواهند گریخت، در نتیجه اکتفا به ادله سنتی کافی و صحیح به نظر نمی‌رسد.

یکی از این توانایی‌ها «ادله علمی یا راه‌های علمی اثبات جرم» در حوزه جرم‌یابی و علوم کیفری است. از آن جمله می‌توان از کارشناسی‌های مختلفی که در راستای کشف جرایم و تشخیص هویت مجرمین تحت عناوین پلیس علمی و پزشکی قانونی مطرح است نام برد. باتوجه به استفاده مجرمین از روش‌های علمی و فنی در ارتکاب جرم و ناکارآمد بودن استفاده صرف از ادله اثبات سنتی در جهت مبارزه با آن‌ها، یا باید همواره شاهد از بین رفتن نظم و امنیت و حقوق شهروندان که آماج ارتکاب جرایم قرار می‌گیرند باشیم، یا دستگاه قضایی را به تجهیز شدن به انواع شیوه‌های علمی مبارزه با بزه‌کاری و از جمله به استفاده از این راه‌های علمی اثبات جرم در فرآیند تعقیب، تحقیق مجاز بدانیم.

۱- مفهوم دلیل، تقسیم‌بندی و انواع آن

ادله اثبات در هر سیستم حقوقی نقش اساسی را در فرآیند رسیدگی بازی می‌کند، زیرا ادله مطرح شده آنچه را که در مقام ثبوت به عنوان یک حق یا واقعه جزایی وجود دارد به مرحله اثبات می‌رساند. از این رو

در مقام دادرسی و مرافعه تنها ذی حق بودن کافی نیست بلکه افزون بر آن لازم است توان اثبات آن را نیز داشته باشد، لذا آنچه در فرآیند رسیدگی تعیین کننده است ادله اثبات یا طرق اثبات است. ادله اثبات دعاوی کیفری همچون جرایم و مجازات‌ها راه تحول و تکامل را پیموده است، از این رو انعطاف در پیکره ادله اثبات جرم وجود دارد و در هر عصر و زمانی مطابق اقتضای آن تجدید نظرهایی در آن صورت گرفته و به دنبال آن تغییراتی در ادله اثبات جرم ایجاد شده است.

مفهوم دلیل

دلیل در لغت به معنی راهنما و نشانه است و در اصطلاح حقوقی به هر نوع وسیله اثبات یا موضوع تصدیقی می‌گویند که به صورت قانونی در دعوایی که نزد یکی از مراجع قضایی مطرح است بکار می‌رود تا با اقدام طرفین دعوا و به وسیله شهود، مدارک، اسناد اعیان خارجی و غیره در ذهن قاضی نسبت به آنچه استنباط می‌کند، ایجاد باور و اعتقاد نماید.

در ماده ۳۵۳ قانون آیین‌نامه دادرسی مدنی آمده است: «دلیل عبارت از امری است که اصحاب دعوی برای اثبات دعوی یا دفاع از دعوی به آن استناد می‌نمایند». این تعریف ناظر به دعوی و قابل استفاده در آیین‌نامه دادرسی مدنی است ولی تعریفی که دایره‌المعارف بریتانیکا از دلیل می‌آورد، تقریباً جامع‌تر است. در آن‌جا «Evidence» یا دلیل، وقایعی است که به ذهن کسی ارائه می‌شود تا به یاری آن‌ها بتواند در موضوع مورد اختلاف رأی دهد. وقایع در این تعریف اعم از معاینه محل یا اشیاء حاصل جرم یا سند، گواهی یا آماره یا کارشناسی یا حوادث یا پیش‌آمدها می‌باشد. برخی معتقدند «دلیل عبارت از هر نوع وسیله‌ای است که به وجود یا عدم چیزی و یا صحت و یا سقم ادعایی را ثابت نماید» (آشوری، ۱۳۸۵: ۲۳۴). از این رو ادله حصری نیستند و به این جهت قانون آیین دادرسی کیفری به ذکر مصادیقی از آن‌ها پرداخته است. دلیل در مفهوم عام، هر چیزی است که ما را به کشف مجهول کمک می‌کند. دکتر لنگرودی نیز بر آن است که هرچه خاصیت راهنمایی داشته باشد، در نظر فقها دلیل است (لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۰۷). در اصطلاح آیین دادرسی کیفری دلیل وسیله‌ای است که به موجب امر مقنن و یا اعتقاد و ایمان باطنی قاضی دلالت بر تحقیق جرم از ناحیه فرد و یا اشخاص معینی دارد.

انواع دلایل

علمای حقوق، با عنایت به ماهیت و ارزش اثباتی دلایل، آن‌ها را به اقسام مختلفی تقسیم نموده‌اند (امامی، ۱۳۷۴: ۱۲). در ادامه به اهم این دسته‌بندی اشاره می‌شود.

الف) دلایل نظری و دلایل مادی

۱- دلایل نظری

شهادت، اقرار و قسم که با اعتقاد و ایمان درونی شخص ملازمه دارند و قابل لمس و مشاهده نیستند، از دلایل نظری محسوب می‌شوند. این نوع از دلایل حتماً باید از طریق انسان اظهار شوند تا قدرت اثباتی داشته باشند، یعنی علم و تکنولوژی برای شهادت یا قسم اعتباری ندارند. البته به تجربه ثابت شده است که این دسته از دلایل بعضاً تحت تأثیر انگیزه‌های مالی، محرک‌های عاطفی و روانی، تهدید و ارعاب، تطمیع، فراموشی، کینه، حسد، کم هوشی، بیماری و غیره قرار گرفته و واقعیت‌ها روشن نشده است (بقره، آیه ۲۸۲). بارها در عمل مشاهده شده است اشخاصی که به یکی از علل فوق برخلاف واقع به ارتکاب جرمی اعتراف یا در مورد آن شهادت داده یا قسم خورده‌اند و یا برعکس، با وجود ارتکاب جرم، به علت عدم اعتراف مرتکب یا سکوت و کتمان شهود، کشف آن مقدور نشده است (نجابتی: ۱۳۸۴: ۱۰).

۲- دلایل مادی یا شواهد عینی

دلایل مادی شامل آثار انگشت، خون، اسپرم، مو، اسلحه، گلوله، پوکه، خط، امضاء، و... می‌شود. اینگونه دلایل قابل لمس، مشاهده، ارائه و استناد بوده و ردّ و انکار آن‌ها غیر ممکن است (نجابتی، ۱۳۸۴: ۸). در واقع می‌توان گفت علائم مادی واقعه که به مثابه شهادت صامت اشیاء محسوب می‌شوند از متقن‌ترین وسایل تشخیص هستند و نتایج حاصله از اثر انگشتان و تجزیه خون و آزمایش سموم بیش از دلایل نظری در افشای حقیقت قاطع می‌باشند (نوروزی، ۱۳۷۱: ۱۲). در موارد متعددی همچون قرآن کریم، احادیث و روایات منسوب به ائمه اطهار علیهم السلام نیز دلایل مادی یا حسّی برای رد یا اثبات امری مورد توجه و عنایت قرار گرفته است که این امر خود می‌تواند مؤید مشروعیت این قبیل دلایل باشد.

ب) دلیل مستقیم و دلیل غیر مستقیم

۱- دلیل مستقیم

دلیلی است که موضوع دعوا را به طور مستقیم در دادگاه ثابت می‌کند و هیچ‌گاه نیازی به واسطه دیگری نیست مانند: معاینه محلی، کارشناسی، اقرار و شهادت.

۲- دلیل غیر مستقیم

دلیلی است که معلوم بوده لیکن ملازمه با امر مجهولی دارد و دادرسی از طریق استنتاج از امر معلوم، بی به مجهول قضایی می‌برد و قناعت وجدان حاصل می‌کند، نظیر امارات قضایی (امامی، ۱۳۷۶: ۱۲).

ج) دلیل تحقیقی و دلیل غیر تحقیقی**۱- دلیل تحقیقی**

دلیلی است که بر علم تحقیقی متکی است و علم تحقیقی آن است که انسان از راه جستجو و تحقیق از باطن کاری، بدست آورد. در امور کیفری به علت اهمیت آبرو و جان مردم، دادسرا و دیگر ضابطین دادگستری و در مواقع لزوم خود دادگاه بدنبال علم تحقیقی می‌روند.

۲- دلیل غیر تحقیقی

دلیلی است که بر پایه علم غیر تحقیقی بنا شده باشد. چون نیازمندی‌های آدمی فراوان است و علم تحقیقی قادر نیست به همه آن نیازمندی‌ها پاسخ دهد، بناچار، در بسیاری از موارد قضایی (مانند امور مدنی) از علم غیر تحقیقی استفاده می‌شود و اساساً یکی از علل تأثیر حکم کیفری بر دادرسی مدنی نیز، تفاوت بین است که به دلیل تحقیقی و غیر تحقیقی وجود دارد (اربابی مجاز، ۱۳۹۴: ۱۱). با این توضیح قسم، شهادت و اقرار از دلایل غیر تحقیقی است.

۲- تعریف و تبیین ادله اثبات علمی نوین و مصادیق آن**الف) ادله اثبات علمی نوین**

پیشرفت علوم و فناوری آثار خود را در تمام زمینه‌ها از جمله وسایل و ابزار کشف و اثبات جرایم آشکار ساخته، به گونه‌ای که در عصری که آن عصر را «ادله علمی» می‌نامند، حتی ادله سنتی مانند شهادت و اقرار در مواردی با کمک ادله علمی جدید سنجیده می‌شوند. در آثار نویسندگان حقوقی به دلیل نوین بودن بحث، متأسفانه به تعریف خاصی از ادله علمی دست نیافتیم، فقط یک نفر از نویسندگان حقوقی تعریفی از این ادله ارائه داده است که عبارتست از اینکه: ادله اثبات علمی عبارتست از تجربیات علمی از قبیل ادله فیزیکی، شیمیایی و مکانیکی، و ادله حاصل از مطالعات انسان‌شناسی، روانشناسی، جرم‌شناسی و علوم پزشکی و آزمایشگاهی و سایر دستاوردهای علوم و تکنولوژی‌های نوین بشر، که در فرآیند جرم‌یابی، اثبات جرم و رسیدگی‌های کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرد (تدین، ۱۳۸۸: ۳۷۴). اما به نظر می‌رسد اگر

چه تقریباً سعی شده است در این تعریف، جامعیت بیان حفظ گردد، اما نام بردن از علوم مختلف و تشابه معنایی در برخی از تعابیر مذکور در این تعریف، از زیبایی این تعریف کاسته است. به نظر می‌رسد می‌توان تعریفی جامع و مانع که در عین حال مختصرتر نیز باشد را بدین صورت ارائه داد: «ادله اثبات علمی عبارتست از تجربیات علمی و دستاوردهای ناشی از علوم و تکنولوژی‌های نوین بشری که در فرآیند کشف و اثبات جرایم از آن‌ها استفاده می‌گردد».

بی‌تردید پیدایش علوم و فنون جدید در طرز کار محکمه بی‌تأثیر نیست. هنگامی که بزه‌کاران در ارتکاب جرائم از شیوه‌های جدید علمی استفاده می‌نمایند، عدالت نیز برای مبارزه با آن‌ها ناچار است با سلاحی متناسب مجهز گردد و از فنون علمی بهره گیرد. از نمونه‌های بارزی که امروزه می‌توان از کاربرد فنون و روش‌های علمی در سیستم قضایی نام برد باید به روش‌های علمی اتخاذ شده در پلیس علمی و پزشکی قانونی اشاره کرد.

بعلاوه اینکه راه‌های علمی اثبات جرم مکمل سیستم اقناع وجدان قاضی، که مطلوب‌ترین سیستم تحصیل دلیل، مطرح و تقریباً در همه کشورهای جهان حاکم است، می‌باشد نه نافی و جانشین آن، چرا که در سیستم مزبور چنان که در قسمت مربوط به خود گذشت قاضی در اقناع وجدان خود از هر طریق و راه ممکن، بجز طرقی که پاره‌ای از قانون‌گذاران استفاده از آن را ممنوع می‌دانند.

ب) مصادیق نوین ادله اثبات علمی

همانگونه که پیش از این بیان شد، امروزه در عرصه دادرسی‌های کیفری، باتوجه به پیشرفت‌های شگفت‌آور علوم و فنون بشری بویژه در حیطه کشف علمی جرائم، تحولات و دگرگونی‌های زیادی رخ داده است و کاربرد وسایل و امکانات علمی و آزمایشگاهی برای کشف حقیقت و جمع‌آوری ادله اثبات به جای استفاده از روش‌های قدیمی متداول شده است. امروزه این ادله که طیف گسترده‌ای از اقدامات و آزمایشات و معاینات علمی و فنی را در بر می‌گیرند، بسیار متنوع و گوناگون هستند به نحوی که ارائه فهرستی کامل و جامع از آن‌ها کاری بسیار مشکل است. این تحولات سریع علمی از سویی و تخصصی و فنی بودن این آزمایشات علمی از سوی دیگر، موجب شده در کشف بسیاری از جرایم و حتی اثبات آن‌ها قاضی بدون رجوع به اشخاص خبره و کارشناس نتواند در مقام اثبات جرایم گام بردارد و ناگزیر شود رأی خود را با نظر اشخاصی بنا نهد که به دلیل داشتن تخصص در علم یا فن خاصی و یا حتی داشتن تجربه و مهارت، توانایی لازم را برای روشن کردن موضوع دارا می‌باشند.

مهمترین مصادیقی که بتوان تحت ادله علمی اشاره کرد، آزمایشات علمی و روش‌های تخصصی‌ای را شامل می‌شود که در دو دسته عمده می‌توان دسته‌بندی نمود که اصطلاحاً تحت دو عنوان:

۱- کارشناسی‌های پلیس علمی ۲- کارشناسی‌های پزشکی قانونی

کارشناسی‌های پلیس علمی

مجموعه اقداماتی را که پلیس برای کشف جرم و اثبات اتهام و یافتن مقصر از علوم، به ویژه علوم طبیعی مانند فیزیک، شیمی، پزشکی، داروسازی و غیره استفاده می‌کند، پلیس علمی می‌نامند. موضوع پلیس علمی، مطالعه در طرق و وسایل مؤثر کشف جرم و دستگیری مجرمین، نظیر انگشت‌نگاری، اسلحه‌شناسی و مسایل متنوع دیگری است که در پیدا کردن مجرم و دستگیری او مؤثر است (گلدوزیان، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۴۲).

پلیس علمی دارای سه جنبه است که عبارتند از الف: بررسی صحنه جرم و جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم ب: بررسی آزمایشگاهی بر روی دلایل و مدارک بدست آمده و تجزیه و تحلیل آن‌ها ج: تشخیص هویت افراد (زنده-اجساد)

الف) بررسی صحنه جرم و گردآوری دلایل

در حقیقت، صحنه جرم، سرچشمه حقایق و اطلاعات مربوط به جرم و مجرم است ولی به قولی ابتدای جاده‌ای است که به مخفی‌گاه بزه‌کاری منتهی می‌شود. برای اثبات وقوع جرم یا عدم وقوع آن و شناسایی مرتکب جرم، دلایل مادی موجود در صحنه جرم از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار هستند. بنابراین حفظ و بررسی صحنه جرم و جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم و جلوگیری از امحاء یا اخفاء دلایل مادی، ضروری و لازم است. اولین اقدامی که بلافاصله پس از اطلاع از وقوع جرایم نظیر قتل، سرقت، تصادفات و غیره باید صورت گیرد، حفظ صحنه جرم است. عدم رعایت ترتیبات لازم برای حفظ و نگهداری آثار جرم، ارکان کشف حقیقت را درهم می‌ریزد و حصول موفقیت را برای مأمورین تحقیق، مشکل و گاهی ممتنع و غیر ممکن می‌سازد. بررسی صحنه جرم، کاری است کاملاً فنی و تکنیکی که لازم است از طریق افراد مجرب، آموزش دیده و متخصص، به عمل آید. کارشناس یا کارشناسان صحنه جرم علاوه بر تخصص، دقت، صبر و بردباری، صحت و عزت نفس، داشتن علاقه و ایمان به کار، سلامت جسمی و عدم ابتلاء به ضعف بینایی، شنوایی، بویایی و داشتن روحیه قوی، باید مجهز به وسایل مورد نیاز از قبیل وسایل ارتباطی،

عکاسی، نقشه‌برداری، انگشت‌نگاری، قالب‌گیری، ابزار مخصوص باز کردن درب‌ها و قفل و وسایل ضبط و توقیف باشد.

پیش از آنکه کارشناسان ذیربط نظیر پزشک قانونی برای بررسی آثار و علائم موجود در صحنه جرم، دعوت و در محل حاضر شوند، کارشناس یا کارشناسان صحنه جرم، باید معاینات اولیه را انجام داده عکس مورد نیاز را در وضعیت‌های مختلف تهیه، نقشه و کروکی محل جرم را ترسیم، تمام اشیاء و اجناسی که در صحنه جرم وجود دارد و کیفیت قرار گرفتن آن‌ها در محل را دقیقاً یادداشت نمایند، به نحوی که از کوچک‌ترین امری در صحنه جرم برای ضبط و ثبت اغماض نگردد (نوروزی، ۱۳۷۱: ۱۳۰).

ب) بررسی آزمایشگاهی بر روی مدارک گردآوری شده

بررسی آزمایشگاهی در آزمایشگاه تحقیقات جنایی به عمل می‌آید. این آزمایشگاه عبارت از مؤسسه‌ای است که در آن‌جا با تحقیقات علمی و تتبعات دقیق فنی بر روی اشیاء و آثار بدست آمده از صحنه جرم، ثابت و مدلل می‌سازند که آیا اشیاء و آثار مشکوفه مفید و دارای ارزش می‌باشند یا خیر؟ و در صورت اول این آثار حکایت از چه موضوع‌هایی دارد.

با این توضیح وظیفه آزمایشگاه تحقیقات جنایی را می‌توان بشرح ذیل احصاء نمود:

۱. آزمایش عملی درباره آثار ظاهری جرم که هدف از آن تعیین چگونگی ارتکاب جرم و کمک در تشخیص هویت مجرمین و قربانیان جرم از طریق آثار و علائم باقیمانده در صحنه جرم و همچنین هویت تکرار کنندگان جرم (مجرمین حرفه‌ای) است.
۲. ارسال دلایل و اماراتی که جمع‌آوری شده با ذکر اهمیت و درجه تأثیر هر یک به محاکم و دادسراهای مربوطه (همان: ۱۳۳).

البته آزمایشگاه زمانی موفق به پاسخ صحیح سؤالات و کشف واقعیت می‌باشد که اولاً مجهز به وسایل دقیق و پیشرفته بوده باشد و ثانیاً ابزار و وسایل آزمایشگاهی حسب مورد از طرف کارشناسان مطلع و متخصص بکار گرفته شود، ثالثاً تعداد اشخاصی که دست به آثار و دلایل مادی جرم می‌زنند خیلی محدود و به حداقل تقلیل داده شود و از هرگونه بی‌احتیاطی و سهل‌انگاری خودداری شود. بدیهی است چنانچه موارد فوق مورد توجه قرار نگیرد امکان اخذ پاسخ درست مقدور نمی‌باشد. آزمایشگاه تحقیقات جنایی خود به چند آزمایشگاه جنایی تقسیم شده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. آزمایشگاه بررسی اسناد مشکوک و مجعول

۲. آزمایشگاه اسلحه‌شناسی جنایی

۳. آزمایشگاه شیمی

۴. آزمایشگاه بیولوژی

۵. آزمایشگاه عکاسی

۶. دایرة تطبیق آثار انگشت

به مقتضای پیشرفت علوم و تکنولوژی ممکن است در آینده بخش‌های دیگری نیز به آزمایشگاه اضافه شود. در ذیل به اختصار به شرح وظایف هریک از آزمایشگاه‌های مذکور اشاره خواهد شد.

۱- بررسی اسناد مشکوک و مجعول

جعل یکی از جرائم مهمی است که نسبت به مالکیت و دارائی و یا حیثیت اشخاص ارتکاب می‌یابد و به صور مختلفی نظیر تقلید خط و امضای اشخاص، ساختن نمونه مهر اشخاص و مؤسسات، تراشیدن نوشته، سیاه کردن نوشته، قلم بردن، الحاق، الصاق روی نوشته‌جات، پاک‌شدگی شیمیایی یا مکانیکی، و یا هر گونه تغییرات دیگر در اسناد به قصد تقلب و سوء استفاده دیده می‌شود. در جرم جعل، جاعلین از پیشرفت علوم مادی نظیر فیزیک و شیمی، شناخت خواص مواد مختلف و غیره بهره جسته و در جعل اسناد و مدارک علاوه بر تجربه و تمرین از شیوه‌ها و امکانات علمی نیز استفاده می‌کند:

اسناد و نوشته‌جات مشکوک و مجعول بر حسب مورد ممکن است از طریق بررسی فیزیکی نظیر اندازه‌گیری قطر و ابعاد و یا توزین سند به کمک وسایل دقیق اندازه‌گیری و یا تشخیص اختلاف و رنگ جوهرها، محل پاک‌شدگی شیمیایی، و میزان اختلاف نوع و رنگ کاغذها و غیره به کمک نور سفید معمولی، یا نور ماوراء بنفش، یا نور مادون قرمز و یا از طریق بررسی شیمیایی که شامل آزمایشات تجزیه و رنگ‌آمیزی سلول‌های کاغذ، تجزیه و تشخیص مواد بکار رفته در ساختمان خط به کمک کروماتوگرافی و غیره و یا از طریق مقایسه‌ای بعمل می‌آید (عمومی، ۱۳۸۷: ۶۷).

در مورد اخیر با مقایسه خطوط اصیل و مشکوک از نقطه نظر شیب، فواصل، مکث، لرزش و غیره می‌توان به جعلیت یا اصالت سند پی‌برد.

۲- آزمایشگاه اسلحه‌شناسی جنایی

در آزمایشگاه اسلحه‌شناسی جنایی تمام سلاح‌هایی که از آن‌ها شلیک شده باشد مورد بررسی قرار می‌گیرند. تشخیص فاصله تیراندازی، تفاوت قتل با خودکشی و بررسی آثاری که از روی لباس مقتولان و

قاتلان به دست می‌آید، توسط کارشناسان اسلحه صورت می‌گیرد در این آزمایشگاه کارشناسان همچنین نوع سلاح به کار رفته در هر جنایتی و پوکه‌ها را شناسایی می‌کنند (نوروزی، ۱۳۷۱: ۱۳۷). لازم به تذکر است تا زمانی که اسلحه به دست متخصص فن برسد باید از هر گونه دست‌کاری خودداری شود. اگر گلوله شکل خود را از دست داده باشد؛ مأمور متخصص به کمک وسایل آزمایشگاهی و تجارب خویش، چگونگی و علت این تغییر شکل را حدس می‌زند و اگر گلوله شکل اولیه خود را حفظ کرده و یا طوری تغییر شکل داده که شیارهای حاصله از خان لوله روی آن باقی است، شیارهای مزبور را زیر میکروسکوپ مخصوص با گلوله مقایسه و آزمایش می‌کنند.

۳- آزمایشگاه شیمی

آزمایشگاه شیمی یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین آزمایشگاه‌هایی است که بسیاری از اموری که به آزمایشگاه تحقیقات جنایی ارجاع می‌شود، نیاز به آزمایشات شیمیایی دارد. در این آزمایشگاه به کمک وسایل و داروهای شیمیایی برای تشخیص داروهای تقلبی، و مواد سمی و غذای فاسد و تجزیه ذرات گرد و غبار و خلاصه بر روی تمامی سموم و مواد شیمیایی بررسی می‌شود و تشخیص اعتیاد به مواد مخدر نیز از فعالیت‌های این آزمایشگاه است.

۴- آزمایشگاه بیولوژی

در آزمایشگاه بیولوژی الیاف، مو، چوب، ادوات، استخوان، خون و مواد نظیر این‌ها مورد بررسی و آزمایش قرار می‌گیرند. مثلاً گاهی اوقات ممکن است الیافی که ظاهراً شبیه مو هستند در صحنه جرم یافت شوند که با آزمایش میکروسکوپی می‌توان آن‌ها را از موی حقیقی تشخیص داد و یا در بررسی مو می‌توان فهمید که آیا موی مورد مطالعه متعلق به انسان است یا حیوان، اگر متعلق به انسان است موی مرد است یا زن و مربوط به چه سنی و کجای بدن انسان است. همین‌طور اگر لباس مجرم یا قربانی جرم با تخم نباتات خاک پولین (گردی که وسط گل‌هاست) برخورد نموده باشد، می‌توان رابطه آن‌ها را با محل، محرز ساخت. ضمناً به آسانی می‌توان پی‌برد که تریاک مورد آزمایش در خاک چه کشوری و حتی در چه منطقه‌ای از آن کشور روئیده است (هادی، ۱۳۸۸: ۲۳).

۵- آزمایشگاه عکاسی جنایی

رودلف رایس مبتکر روش عکاسی جنایی می‌گوید: عکاسی حافظه مصنوعی و کمکی است، که استفاده از آن برای پلیس و دستگاه قضاء مفید است. اهمیت عکس‌برداری از صحنه‌های جرم خیلی واضح است، زیرا عکس تقریباً یک نوع خاطره زنده‌ای از صحنه جرم برای همیشه در معرض چشم پلیس می‌گذارد. زیرا بسیاری از جزئیات ممکن است در وهله اول بازرسی محلی صحنه جرم از چشم پلیس دور بماند که بعدها از نظر کشف جرم مورد لزوم واقع شود. پس از اتمام بررسی صحنه جرم، غالباً تغییراتی در آنچه هست، بوجود می‌آید که ترمیم یا تجدید آن موثر و ممکن نیست، بنابراین اگر از صحنه وقوع جرم عکاسی شود، جزئیات آن همیشه به شکل اولیه و قابل استفاده در اختیار پلیس و یا مقامات قضایی خواهد بود.

۶- تشخیص هویت افراد

در مباحث گذشته اشاره کردیم که کارشناسان صحنه جرم باید با مهارت و دقت تمام در حفظ و اراده صحنه جرم کوشیده و اقدامات لازم نظیر عکس‌برداری، فوترسیم کروکی، صورت‌برداری اشیاء و اجناس موجود در صحنه جرم را انجام داده و علائم و برگه‌های جرم را برای آزمایشات و تحقیقات ضروری به آزمایشگاه تحقیقات جنایی ارسال دارند. در آزمایشگاه ممکن است برحسب مورد پاسخ داده شود که آیا جرمی اتفاق افتاده یا خیر و یا علائم و دلایل مادی جرم دخالت متهم را اثبات می‌کند و یا اینکه هویت افراد اعم از اشخاص زنده یا مرده مورد شناسایی قرار می‌گیرد. پس یکی از مهمترین مراحل در این فرآیند و پس از تجزیه و تحلیل دلایل مادی مرحله تشخیص هویت است که در تعریف آن می‌توان گفت تشخیص هویت یا به عبارتی تعیین هویت، شناخت مجموعه آثار و علائمی است که باعث تشخیص یک فرد از سایر افراد می‌گردد. انجام این امر ممکن است درباره اشخاص زنده یا پس از مرگ روی جسد لازم باشد (همان: ۲۴).

مسأله تشخیص هویت افراد از قدیم‌الایام، مورد توجه جوامع بشری بوده و بنا به مقتضیات زمان و مکان، روش شناسایی افراد متفاوت بوده است. تشخیص هویت گاه به منظور شناخت هویت واقعی بزه‌کاران حرفه‌ای و جلوگیری از جعل هویت توسط آن‌ها صورت می‌گیرد. توضیح اینکه امروزه مجرمین حرفه‌ای جهت فرار از چنگ عدالت، با توسل به جراحی پلاستیک و با تقلیل و یا افزایش وزن و رنگ‌آمیزی موی سر و صورت، وضع ظاهری خویش را تغییر داده و به آسانی قابل تشخیص و شناسایی نیستند، و گاه نیز تشخیص هویت برای آگاهی از سوابق کیفری اشخاص، جهت تعیین مصادیق تعدد یا تکرار جرم و همچنین برای شناسایی هویت اجساد که مجهول‌الهویه هستند و نمی‌توان با مشخصات ظاهری، به هویت آن‌ها

پی‌برد به عمل آید. از جمله طرق مطمئن و غیر قابل تردید برای تشخیص هویت واقعی انسان‌ها انگشت‌نگاری است. انگشت‌نگاری در واقع یکی از اجزاء مهم پلیس علمی است. از زمان‌های دور در کشورهای مختلف دنیا بخصوص در چین باستان، به اثر انگشت توجه خاصی می‌شده است. اما دوران انگشت‌نگاری علمی در نیمه دوم قرن هفدهم میلادی و هم‌زمان با تحقیقات "دکتر مارلیپیگی"^۱ آغاز شد و مؤسس علم انگشت‌نگاری به عقیده اکثر صاحب نظران "سرویلیام هرشل"^۲ است.

وجود پزشکان قانونی کار آزموده برای بررسی صدمات و آسیب‌های گوناگونی و تعیین علت مرگ، معاینات اختصاصی روان‌پزشکی، پزشکی، دندان‌پزشکی، رادیولوژی و معاینات خاص در مردان و زنان، اظهار نظر کارشناسی دقیق، مستند، صریح، علمی و با بیان قابل استفاده برای مراجع قضایی که یکی از وظایف خطیر و منحصر به فرد پزشکان قانونی است و با آموزش‌های خاص و بهره‌گیری از ابزارها و تجهیزات علمی روز در مراکز پزشکی قانونی سراسر کشور صورت می‌پذیرد. پزشکی قانونی در امور کیفری شامل موارد متنوعی از قبیل قتل، ضرب و جرح، مسمومیت‌ها، سقط جنین، بچه کشی و غیره است. هدف از کارشناسی در این‌گونه موارد عبارت است از تعیین نوع عمل، علت یا نسبت اتفاقی یا طبیعی آن، وضع روحی و جسمی بزه‌کار و بزه‌دیده و تعیین مجازات مناسب و پیشنهاد آن به مقام قضایی و غیره است، که مستلزم معاینات پزشکی قانونی، بازدید جسد، کالبد گشایی، آزمایشات سم‌شناسی، آسیب‌شناسی و غیره می‌باشد، از جمله وظایف پزشکی قانونی در بخش روان‌پزشکی قانونی است (همان: ۲۰).

یکی از مهمترین آزمایشاتی که برای تشخیص هویت و اثبات جرایم در میان کارشناسی‌های پزشکی قانونی انجام می‌گیرد، آزمایش DND است که در ادامه با تفصیل بیشتر به این موضوع می‌پردازیم.

الف) آزمایشگاه DNA

DNA یا "اسید دی اکسی ریبونوکلوئیک"^۳ از دو رشته مار پیچ مانند تشکیل می‌شود که ساختار ژنتیکی انسان را تشکیل می‌دهند. این طرح‌ها یا نقشه‌های زیستی از طریق ژن‌ها و از والدین به فرزندان منتقل می‌شوند. DNA در تمام سلول‌های بدن وجود داشته و جزئی از ذات سلول به شمار می‌رود. DNA یک فرد در تمام سلول‌هایش مثل هم بوده و در طول زندگی تغییری نمی‌کنند. به عنوان مثال DNA که در خون یک فرد وجود دارد با DNA موجود در بزاق وی یکی است. DNA در تمام بافت‌های بدن مانند

1- Marcello Malpighi
2- William Herschel
3- Deoxy Ribonucleic Acid

خون، مو، بزاق، پوست، عرق، استخوان، تار مو، مخاط بینی، منی و ترشحات واژنی یافت می‌شود (موذن زاده و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۴۵).

پس از آنکه کشورها به اهمیت به کارگیری DNA در کشف جرم پی‌برند، اقدام به تهیه نمونه DNA از مرتکبین جرایم جنسی، جرایم خشونت‌آمیز و حتی بازداشت شدگان نموده‌اند. این نمونه‌ها مورد آزمایش DNA قرار می‌گیرند و پس از شناسایی منطقه‌ای از DNA که در افراد متفاوت است، یک پروفایل ایجاد می‌شود. این پروفایل در بانکی به نام بانک DNA نگهداری می‌شود. بدن انسان بیش از ۱۰۰ تریلیون سلول تشکیل شده است که در تمام این سلول‌ها DNA وجود دارد. تا چندی پیش دانشمندان بر این باور بودند که DNA تنها در هسته سلول وجود دارد لیکن امروز ثابت شده است که امکان استخراج DNA از "میتوکندری" سلول نیز وجود دارد. هر سلول دارای یک "دی. ان. ای هسته‌ای" و صدها میتوکندریال "DNA" است. "دی. ان. ای هسته‌ای" از طریق (والدین نیمی پدر و نیمی از مادر) به فرزندان منتقل می‌شود اما "میتوکندریال دی. ان. ای" تنها از طریق مادر به فرزندان منتقل می‌شود. از این رو عاملی مهم در اثبات نسبت مادری است (صمدی مله، ۱۳۸۴: ۴۹). مهم‌ترین سوالی که درباره DNA به ذهن می‌رسد این است که تا چه حد می‌توان به DNA در شناسایی افراد اطمینان نمود؟ «در پاسخ باید گفت که DNA تمام انسان‌ها جز دو قلوهای همسان باهم فرق دارد. به عبارتی دیگر، احتمال اینکه دو انسان دارای DNA مشابه باشند، تقریباً محال است و همین شاخصه مهم DNA یعنی تنوع آن در افراد، آن را به ابزاری بسیار دقیق برای شناسایی افراد و به ویژه مجرمین تبدیل نموده است. ژن‌ها در مولکول DNA هر فرد با نظم خاصی قرار گرفته‌اند که مختص همان فرد است. ترتیب توالی اجزاء تشکیل دهنده ژن‌ها (نوکلئوتیدها) از فردی به فرد دیگر متفاوت است.

آزمایش DNA در مقایسه با روش‌های قبلی مورد استفاده در تحقیقات جنایی (از روش پروتئین حاصل شده از سرم خون که در اوایل دهه ۱۹۷۰، مورد استفاده قرار می‌گرفت) دارای برتری‌هایی است. یکی از وجوه برتری DNA تنوع آن است. تنوع افراد در DNA بسیار بیشتر از تنوع آن‌ها در پروتئین است. بنابراین، امکان یکی بودن DNA دو انسان فرضی تقریباً محال است. علاوه بر این، پایداری و ثبات DNA در برابر تغییرات محیطی و حرارتی در مقایسه با روش‌های قبلی بسیار بالاست. ثبات DNA تا آن جایی است که حتی مدت‌ها پس از مرگ نیز می‌تواند مورد شناسایی قرار گیرد، که برای مثال می‌توان به DNA به دست آمده از مومیایی‌های مصری و یا ماموت‌های منقرض شده اشاره نمود.

دقت آزمایش DNA برای تشخیص هویت آنقدر بالاست که در صورت انجام دقیق و علمی آن می‌توان نتایج بدست آمده را به صورت کاملاً قابل اعتمادی مورد استناد قرار داد. امروزه از آزمایش DNA

برای شناسایی لکه‌ها و باقی مانده‌های بافت‌های آدمی مانند خون یا بزاق ترشح جنسی زنان و مردان (مثلاً در تجاوزات جنسی و جنایت‌ها و با کمک لکه‌های موجود در بدن قربانی یا اشیاء اطراف جسد) استفاده می‌شود. در صورت دستگیری متهم با مقایسه DNA به دست آمده از لکه و ترشحات بدنی قربانی تجاوز و یا قتل با DNA متهم و تطابق آن می‌توان مجرم را شناسایی کرد. همچنین می‌توان خون موجود بر روی اسلحه فرد مظنون را با نمونه خون قربانی مقایسه کرد یا تار موی پیدا شده در صحنه جرم را از جهت DNA تحت بررسی قرار داد. کاربرد بسیاری مهم دیگر DNA در پزشکی قانونی برای بررسی رابطه خویشاوندی و نسبیت است (صمدی، پیشین: ۵۱).

خصیصه جالب آزمایش DNA این است که، برخلاف سایر آزمایش‌های گروه خون و سایر پروتئین‌های خونی و آنزیمی، کاربرد آن برای اثبات اَبوت است. آزمایش DNA در تشخیص هویت و تعیین رابطه اَبوت رابطه اثباتی دارد و اَبوت را اثبات می‌نماید. استفاده بسیار مهم دیگر از DNA بهره‌گیری از آن برای تشخیص هویت در گذشتگان در فجایع جمعی است، که گاه این حوادث باعث تکه تکه شدن اجساد گردیده و تشخیص هویت و بازسازی اجساد را بسیار مشکل می‌نماید. با کمک گرفتن از نمونه‌های DNA با دقت و صحت بالا، هویت اجساد را تشخیص می‌دهند.

ب) آزمایشگاه آسیب‌شناسی

آسیب‌شناسی قانونی یعنی شناسایی و تفسیر بیماری‌ها و آسیب‌های بدن انسان، که اساس پزشکی قانونی است و در آن اعضای مختلف اجساد از نظر وجود بیماری‌های داخلی و یا عوارض ناشی از سموم یا ضربه و ... از نظر پاتولوژی مورد بررسی قرار می‌گیرد. تعیین علت و نحوه مرگ، تعیین زمان وقوع مرگ و ایجاد آسیب مستند نمودن آسیب و جراحات، استنتاج در مورد نحوه ایجاد آسیب‌ها و جراحات، مستند نمودن وجود هر نوع بیماری طبیعی، تعیین یا رد هر عاملی که ممکن است منتهی به مرگ شده یا در مرگ مشارکت داشته است و ... این همه نمونه‌هایی است از فعالیت‌هایی که در آزمایشگاه آسیب‌شناسی قانونی انجام می‌شود.

ج) آزمایشگاه سم‌شناسی

سمومیت بنا به تعریف عبارتست از آسیب‌دیدگی بافت‌های بدن در اثر عوامل شیمیایی. هر ماده شیمیایی اگر به میزان کافی، برای ایجاد اثرات خطرناک و آزارنده و به بافتی از بافت‌های بدن برسد، می‌تواند به عنوان سم عمل کند (گودرزی و کیانی، ۱۳۸۰: ۳۵۰). در این آزمایشگاه، کلیه سموم و داروهای

در دسترس، داروهای مختلف، سموم فراری از قبیل سموم دفع آفات، سیانور، استرگنین، منوکسید کربن و الکل با امکانات موجود بررسی می‌گردد. نمونه‌های ارسالی به این بخش شامل الف) نمونه‌های مربوط با اجساد ب) خون و ادرار افراد زنده، ج) نمونه‌های مکشوفه از صحنه جرم و یا سایر موارد متفرقه از قبیل سرنگ و مواد نامشخص و داروهای نامعلوم و ... می‌باشد.

به صورت مختصر از دیگر فعالیت‌هایی که در این آزمایشگاه انجام می‌گیرد به این موارد می‌توان اشاره کرد: اندازه‌گیری میزان و نوع و خلوص مواد مخدر در نمونه‌های ارسالی به آزمایشگاه به ازای هر نمونه، تعیین درصد الکل در نمونه‌های ارسالی و در هوای تنفسی فرد، آزمایش کامل سم‌شناسی از مواد خوراکی و غذایی، آزمایش مواد نامعلوم از نظر نوع و میزان مسمومیت، تعیین میزان منوکسید کربن در خون جسد، تعیین نوع دارو یا مواد مخدر در ادرار یا خون یا مایع زجاجیه چشم جسد و ... (وب سایت).^۱

۳- اعتبار ادله اثبات علمی نوین در حقوق کیفری ایران

در ادامه ضمن بیان ارزش و جایگاه ادله علمی در حقوق کیفری ایران، برآنیم تا ارتباط ادله علمی اثبات جرایم با علم قاضی را در ضمن توضیح پیرامون شرایط اعتبار و نفوذ حکم صادره ناشی از علم قاضی که از مبانی فقهی و با استناد به قوانین موضوعه استخراج گشته‌اند، تبیین نماییم.

الف) ارزش‌شناسی ادله علمی در نظام ادله اثبات کیفری ایران

رژیم دلایل کیفری حاکم بر ادله اثبات دعوا در نظام حقوقی ایران برای اثبات جرایم موجب حدود و قصاص و دیه، تلفیقی از نظام دلایل قانونی و معنوی مبتنی بر خصوصیات و ویژگی‌های حقوق اسلام است و در اثبات جرایم مستلزم تعزیر که شامل غالب جرایم در حقوق کیفری ایران است، قابل انطباق بر نظام دلایل معنوی است. بدین ترتیب در اکثر جرایم، نظام دلایل معنوی جاری بوده و محوریت با دادرس و علم اوست. این نظام دارای دو اثر است؛ اول اینکه، دادرس در جمع‌آوری و توسل به هر نوع دلیلی که قانون اعتبار و مشروعیت آن را گواهی می‌دهد، آزادی کامل دارد و دیگر اینکه، هیچ دلیلی خود به خود و یا فی نفسه دارای قدرت اثباتی مطلق که دادرس را ملزم به پذیرش آن می‌کند، نیست. در این نظام، دادرس برای ارزیابی ادله و شواهد در پرونده و نیز تعیین اعتبار و شیوه کسب آن‌ها آزادی کامل دارد؛ به طوریکه امروزه با پذیرش نظام مزبور در حقوق فرانسه، قطع و یقین با اقعان وجدانی دادرس می‌تواند

مبتنی بر یک اماره جزئی باشد، هر چند که در برابر اماره، کارشناسی پزشکی به انضمام تعداد زیادی اماره در پرونده امر مطرح باشد. در این دیدگاه، نقش امارات قضایی مبرهن می‌شود که از میان امارات گوناگون قضایی، مهمترین آن‌ها کارشناسی است، به گونه‌ای که در آن دادرس طبق ماده ۲۶۵ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹، در امری که اطلاعات تخصصی لازم ندارد، آن را به کارشناس ارجاع می‌دهد و در صورت سازگاری با سایر احوالات پرونده، آن را مستند به علم خود می‌تواند قرار دهد. با این توضیح که، مبنای حجیت امارات قضایی، ظن نوعی است که از طریق آن‌ها حاصل می‌شود. در اصطلاح عرفی هم گفته شده علائم و نشانه‌ها دروغ نمی‌گویند، ولی باید به مدد کارشناسی این قرینه‌ها را به زبان آورد، لذا کارشناسی، زبان امارات است. علائم و نشانه‌هایی که پایی در عالم واقع دارند، مبنای اماره در علم حقوق‌اند (صادقی، ۱۳۹۳: ۷۰).

ب) توسل به ادله علمی در مسائل فنی - تخصصی

به تصریح ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲: کارشناس رسمی یا خبره، از قبیل پزشک، داروساز، مهندس و ارزیاب هنگامی دعوت می‌شوند که اظهار نظر آنان از جهت علمی یا فنی یا معلومات مخصوص لازم باشد. این ماده بیانگر اصل لزوم توسل به ادله علمی یا کارشناسی از سوی دادرس در مسائل فنی - تخصصی است. بدین معنا که ارجاع به کارشناس، در مواقعی انجام می‌پذیرد که دادرس از تشخیص مصداق حکم، به دلیل وجود مسأله‌ای فنی تخصصی در پرونده، ناتوان باشد، در این صورت با توسل به نظر کارشناس، موضوع مجهول، روشن و از آن رفع ابهام می‌شود (زراعت، ۱۳۸۸: ۳۲۵). نکته مهم آن که از فحواى مواد ۱۳۰ تا ۱۳۶ و ماده ۱۵۶ قانون فوق و نیز ماده ۲۵۸ قانون آیین دادرسی مدنی، می‌توان الزام مقام قضایی بر کسب نظریه کارشناسی در موضوعات فنی - تخصصی حتی در صورت داشتن تخصص مربوط را استنباط کرد؛ زیرا فرض بر آن است که دادرس بدون جلب نظر اهل خبره، نتوانسته اقدام به صدور رأی نماید. این موضوع را می‌توان در آرای محاکم به وضوح مشاهده کرد؛ برای مثال، شعبه ۳۷ دیوان عالی کشور در رأی شماره ۲۹۴/۲۹۴۰ - ۱۳۱۹/۹/۱۶ اشاره می‌دارد: دادرس نمی‌تواند در امور فنی، به نظر خود اکتفا کرده و حکم صادر نماید.

ج) رویه قضایی محاکم داخلی

استفاده از راه‌های علمی در محاکم داخلی ایران مانند سایر کشورها رواج خوبی دارد و در مورد پاره‌ای از آن‌ها قانون‌گذاری نیز صورت گرفته است. به طور کلی در هر مورد که اظهار نظر نیازمند تخصص باشد قضات از ارجاع امر به کارشناسی و متخصص مربوط تردید به خود راه نمی‌دهند. در این مورد در مقررات جاری کشور می‌خوانیم: «کارشناس رسمی یا خبره از قبیل پزشک، داروساز، و مهندس و ارزیاب هنگامی دعوت می‌شوند که اظهار نظر آنان از جهت علمی یا فنی یا معلومات مخصوص لازم باشد (قانون آیین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۱۲۸)، و یا این ماده که می‌گوید: «بازپرس برای معاینه جراحات، آثار و علائم ضرب و صدمه‌های جسمی و آسیب‌های روانی و سایر معاینه‌ها و آزمایش‌های پزشکی، نظر پزشک قانونی را اخذ یا حسب مورد از وی دعوت می‌کند. اگر پزشک قانونی نتواند حضور یابد و یا در جایی پزشک قانونی نباشد پزشک متخصص متعهد دعوت می‌شود» (قانون آیین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۱۳۶). اگر از جنبه تقنینی بگذریم در عمل نیز مشاهده می‌شود که قضات محترم در اغلب موارد از راه‌های علمی استفاده کرده و وجدان خود را در صدور حکم از این طریق قانع می‌کنند که این امر مورد توصیه مقامات عالی قضایی حتی در چند سال قبل قرار گرفته است؛ چرا که شورای عالی قضایی (سابق) کشورمان که مرکب از چند دانشمند صاحب نظر در امور فقه قضایی و حقوقی بود، طی بخشنامه شماره ۵۶۳۱۳/۱ به تاریخ ۱۳۶۳/۱۲/۶ به کلیه دادگاه‌های کیفری سراسر کشور، ابلاغ نموده است: «... لزوماً متذکر می‌گردد که هر چند در برخی از جرایم، طریق اثبات دعوی در قانون ذکر شده، لکن چون این امر از باب طریقت و حصول علم برای قاضی است و قاضی برای حصول قطع و یقین، از هیچ نوع تحقیقی که علم را تحصیل کند منع نگردیده است، مقتضی است در رسیدگی‌ها، استفاده از طرق علمی کشف جرم را مورد غفلت قرار ندهند و از وسایلی که دانش بشری در این زمینه فراهم نموده است، استفاده نمایند».

علاوه بر این پاره‌ای از جرایم هستند که تقریباً راه‌های اثبات آن‌ها منحصر به طرق علمی است و قضات چاره‌ای جز استفاده از آن‌ها ندارند که به عنوان مثال می‌توان به جرم اعتیاد، جعل و ... اشاره کرد. شایان ذکر است که استفاده از طرق علمی به معنی نفی استقلال قضات از تصمیم‌گیری قضائی نیست زیرا در ارجاع به کارشناسی قاضی از تفویض اختیارات قضائی خود امتناع دارد و حق تقویم و ارزیابی آزادانه گزارش کارشناسان و نتیجه‌گیری از آن را برای خویش حفظ می‌کنند (گلدوزبان، ۱۳۷۴: ۲۷).

در آراء صادره از محاکم موارد بسیاری مشاهده می‌گردد که تشخیص موضوع به کارشناسی‌های پزشکی قانونی واگذار گردیده است. که به عنوان مثال در دادنامه شماره ۴۸۹-۶۹/۷/۷ صادره از شعبه یک دادگاه کیفری یکی از شهرستان‌ها، دادگاه پس از بررسی موضوع پرونده که متضمن قتل عمد بوده است،

این چنین می‌نویسد که: «... با توجه به درخواست اولیای دم و اظهارات شهود و مدافعات و اقاریر متهم در تحقیقات مقدماتی و ... و گزارش و معاینه جسد و گواهی پزشکی قانونی مجرمیت متهم را در مورد قتل و ایراد جرح عمدی احراز کرده و ...» (بازگیر، ۱۳۷۸: ۳۳۴).

در بعضی موارد نیز مشاهده می‌شود که بحث تامین علم قاضی از طریق ادله علمی و به طور کلی محتویات پرونده و طرق متعارف و لزوم ذکر این طرق در حکم، در برخی آراء هیئت عمومی دیوان عالی کشور تأکید گشته است. از آن جمله می‌توان به رای شماره ۵۶ - ۱۳۶۸/۷/۱۱ اشاره کرد که می‌گوید: «نظر دادگاه‌های کیفری استان اصفهان بر رَجَم آقای الف و بانو ب به اتهام ارتکاب زناى محصنه که به استناد علم حاصله از محتویات پرونده اظهار شده است از این جهت که طرق متعارف حصول علم ذکر نگردیده است با اکثریت به اتفاق آراء تنفیذ نمی‌شود...»

۴- اعتبار ادله اثبات علمی نوین از منظر حقوق کیفری در اثبات جرم قتل

امروزه در عرصه دادرسی‌های کیفری، با توجه به پیشرفت‌های شگفت‌آور علوم و فنون بشری، به ویژه در حیطة کشف علمی جرایم، تحولات و دگرگونی‌های بسیاری رخ داده است؛ به نحوی که کاربرد وسایل و امکانات علمی و آزمایشگاهی برای کشف حقیقت و جمع‌آوری ادله اثباتی به جای استفاده از روش‌های قدیمی متداول شده است. انریکو فری^۱ به عنوان پایه‌گذار مکتب جامعه‌شناسی جنایی معتقد بود در آینده به تدریج نظام ادله معنوی جای خود را به نظام ادله علمی خواهد داد. در این نظام، تجربیات علمی از قبیل ادله فیزیکی، شیمیایی، مکانیکی، ادله حاصل از مطالعات انسان‌شناسی، روان‌شناسی، جرم‌شناسی و سایر علوم انسانی و آزمایشگاهی، مبنای طرق اثبات کیفری خواهد بود و به کمک آن‌ها به دقت مجرمان شناسایی خواهند شد و در نتیجه بزه‌کاری در جامعه کاهش خواهد یافت. شیوه‌های علمی و آزمایشگاهی، از لحاظ اقلان‌آوری دارای جایگاه ویژه‌ای هستند؛ چرا که این شیوه‌ها، دستیابی به حقیقت و کاهش اشتباهات قضایی را تا حد بسیار بالایی تضمین می‌کند. مراجعه به آمار و ارقام در سیستم کیفری نشان می‌دهد که بسیاری از محکومان به مجازات اعدام یا حبس ابد، با توسل به شیوه‌های علمی و آزمایشات زیستی و ژنتیکی تبرئه شده‌اند. هرچند که در هر حال، رعایت کرامت انسان‌ها و احترام به حریم خصوصی آنان باید همواره مورد توجه قرار گیرد. در اواخر قرن نوزدهم، فرانسیس گالتون^۲، دانشمند انگلیسی، انگشت‌نگاری را به عنوان شناسه‌ای منحصر به فرد معرفی نمود و از این پس بود که در کشف و اثبات جرایم، شناسایی و

1- Enrico Ferri
2- Francis Galton

دستگیری مجرمان شتاب بیشتری گرفت. پس از آن در اواخر دهه شصت جرم‌شناسان به شناسه‌ای جدید دست یافتند که پروتئین حاصل از سرم خون بود؛ این روش نیز توانست جرم‌شناسان را اقناع کند. اندکی بعد در سال ۱۹۸۵ میلادی شناسه‌ای به نام DNA، وارد عرصه کشف علمی جرایم شد که انقلابی در علم جرم‌شناسی پدید آورد. علاوه بر ادله زیستی و بیوژنتیکی سایر فعالیت‌های علمی از جمله آزمایشگاه فیزیک جنایی با توجه به نقشی که در بررسی اجساد ناشی از حوادث تیراندازی و آزمایش اسلحه، گلوله و پوکه دارد؛ همچنین نقش آزمایشگاه شیمی جنایی در تشخیص انواع مسمومیت‌ها و سوء مصرف مواد اعتیادآور غیر قانونی و بالاخره بخش بررسی اسناد و مدارک مشکوک و مجعول، همه و همه دست به دست هم دادند تا با کشف جرایم از طریق روش‌های علمی و آزمایشگاهی موجب حصول علم قاضی گردند.

۵- مفهوم قتل عمد و چگونگی اثبات آن توسط پزشکی قانونی

الف: تعریف قتل عمد

قانون‌گذار کیفری ایران پیش از انقلاب در سال ۱۳۰۴ تعریفی از قتل عمد، ارائه نداده بود. ماده ۱۷۰ قانون مجازات عمومی مقرر می‌داشت، «مجازات مرتکب قتل عمد، اعدام است، مگر در مواردی که قانوناً استثناء شده باشد». پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز قانون مجازات اسلامی مصوب سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ بدون ارائه تعریفی از قتل عمد، فقط به ذکر مصادیق آن اکتفا نموده است. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۱۱ نیز بدون تعریف قتل عمدی به تصویب کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس شورای اسلامی رسید و صرفاً به ذکر مصادیق قتل عمدی پرداخته است؛ بنابراین قانون‌گذار با توجه به اینکه مفهوم قتل عمد روشن است، نخواسته تعریفی از آن ارائه دهد، بلکه آنچه اهمیت دارد، تشخیص مصادیق قتل عمد و تفکیک قتل عمد از شبه عمد و خطای محض است، اما حقوق‌دانان تعاریف مختلفی از قتل عمد ارائه نموده‌اند و شاید دلیل عدم توافق بر سر تعریفی واحد از قتل عمد عدم تعریف این قتل در قانون مجازات اسلامی است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: برخی معتقدند: «قتل، کشتن انسان است به وسیله اسلحه سرد یا گرم و غیره، اعم از اینکه مستقیم باشد یا غیرمستقیم» (حائری شاه باغ، ۱۳۸۹: ۳۲). در این تعریف اشاره‌ای به قصد قاتل نشده، ممکن است کشتن صورت پذیرد، ولی به لحاظ فقدان قصد قتل به شبه عمد تبدیل شود، مانند قتل ناشی از تصادفات رانندگی. برخی دیگر در مورد قتل چنین می‌نویسند: «قتل عمدی عبارت است از فعل بدون مجوز قانونی عمدی و آگاهانه یک انسان، به نحوی که منتهی به مرگ انسان دیگری شود» (گلدوزیان، ۱۳۹۱: ۲۲).

قتل یا سلب حیات از یک انسان زنده مهمترین جنایتی است که نسبت به افراد انسانی ارتکاب می‌شود. قتل نفس از یک طرف به اصل مصونیت و غیر قابل تعرض بودن حیات انسانی که عزیزترین ودیعه است لطمه می‌زند و از طرفی تمامیت و انتظام جامعه را متزلزل می‌کند. برای قتل عمد در قانون مجازات اسلامی تعریفی ارائه نشده و به ذکر مجازات آن اکتفا شده است. در تعریف قتل می‌توان به نظر محقق (ره) اشاره کرد: «قتل عمدی عبارت است از اخراج نفس و روح انسان به نحو عمد و عدوان به وسیله شخص دیگر». به نظر می‌رسد تعریف زیر با قتل در سیستم‌های مختلف حقوقی هماهنگ‌تر است: قتل عمدی عبارت است از رفتار بدون مجوز قانونی، عمدی و آگاهانه یک انسان به نحوی که منتهی به مرگ انسان دیگری شود.

ب) تاثیر پزشکی قانونی در اثبات قتل عمد

همان‌طور که می‌دانیم امروزه اهمیت و نقش علم در کشف و اثبات جرایم نسبت به دلایل نظری برای دستگاه قضایی به صراحت روشن و مشخص شده است به گونه‌ای که اهمیت ادله آزمایشگاهی در مقایسه با دلایل نظری در احقاق حق و تأمین عدالت کیفری و کمک به علم قاضی در اثبات جرایم نقش مهم‌تری نسبت به اقرار، قسم، شهادت و پیدا کرده است. چرا که دلایل مادی، شواهد عینی قابل لمس، مشاهده و استناد بوده و رد و انکار آنها غیر ممکن است و ادله نظری قابل لمس و مشاهده نبوده و به تجربه نیز ثابت شده است که این دسته از ادله گاهی اوقات به فراخور شرایط پیش آمده تحت تأثیر عوامل دیگری همچون انگیزه‌های مالی، علل عاطفی و روانی، تهدید و ارعاب، تطمیع و فراموشی، کینه و حسد، کم هوشی، بیماری و غیره قرار گرفته و واقعیت‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده و تحقیقات از مسیر درست خارج و به بیراهه کشیده شده است. استفاده از دستاوردهای علمی در عصر حاضر به لحاظ پیشرفت‌های بزرگ بشر در عرصه علم و دسترسی به تکنولوژی از سویی و پیچیدگی جوامع و به طبع آن پیچیدگی و گسترش انواع جرایم از سوی دیگر امری ضروری و غیرقابل انکار است (غنی زاده، ۱۳۹۲: ۱۱۸).

هدف از تشکیل آزمایشگاه‌ها در هر سازمان و ارگانی، ایجاد زمینه علمی لازم به منظور بهره مندی از ادله مادی و در صورت نیاز مساعدت به جریان دادرسی قضایی است. در جریان تحقیقات مقدماتی آزمایشگاه با تجزیه و تحلیل مدارک و ادله کشف شده از صحنه جرم، می‌تواند به سؤالات با ارزشی در خصوص نوع جرم، چگونگی وقوع جرم، شناسایی مرتکب و از این قبیل پاسخ دهد. سازمان پزشکی قانونی یکی از مراکز تخصصی و علمی بوده و به عنوان کارشناسی در علوم پزشکی وظایف قانونی

بسیار مهم و گسترده و در عین حال حساسی به آن محول شده است که به منظور انجام درست و دقیق این کارشناسی‌ها و پاسخ‌گویی علمی و صحیح به استعلامات به عمل آمده از این مرجع، رویکردی علمی و مدرن به مسائل داشته و با تجهیز خود به علوم پیشرفته و راه اندازی آزمایشگاه‌های مجهز مثل استخراج، الکل، خون و سرم‌شناسی، مواد مخدر، آسیب‌شناسی و... کمک بزرگی به دستگاه قضایی و پلیس در کشف جرایم به خصوص جرایم علیه تمامیت جسمانی بخصوص قتل عمد می‌کند (آشوری، ۱۳۸۵: ۴۱).

۱- تاثیر بخش تشریح پزشکی قانونی در کشف قتل عمد

برای بررسی، تحقیق و کشف علت قتل از نظر جرم‌شناسی و در مواقعی که برای مقامات قضایی و انتظامی علت مرگ معلوم نباشد و احتمال وقوع جنایتی در میان باشد، پزشکی قانونی از جسد معاینه به عمل آورده و با کالبدشکافی آن، در مورد نحوه حدوث و علت مرگ اظهار نظر می‌نماید. در پزشکی قانونی اصولاً مرگ‌های غیر طبیعی مانند جنایات، مسمومیت‌ها، خفگی‌ها و مرگ در اثر حوادث گوناگون و مرگ‌های طبیعی در شرایط غیرعادی مانند مرگ در هتل‌ها، رستوران‌ها، داخل اتومبیل، در قطار راه آهن مورد بررسی قرار می‌گیرد (گودرزی، ۱۳۷۷: ۴۱۴).

بخش تشریح یکی از تخصصی‌ترین و حساس‌ترین قسمت‌های سازمان پزشکی قانونی است که عملکرد مثبت و کارآمد این بخش در کشف پرونده‌های جنایی به خصوص قتل نقش کلیدی و اساسی ایفا می‌کند. اجساد پس از بررسی صحنه‌های جنایی و معاینه ظاهری توسط پزشک قانونی حاضر در محل جنایت، و اقدامات کارشناسان بررسی صحنه جرم اداره تشخیص هویت، و کارآگاهان اداره مبارزه با جرایم جنایی پلیس آگاهی، با دستور بازپرس پرونده جهت انجام معاینات دقیق و اظهار نظر نهایی به بخش تشریح منتقل و بررسی می‌شود. در اجساد که با معاینه ظاهری تعیین علت فوت مقدور نبوده و از طرفی اوضاع و احوال پیرامون حادثه برای تیم بررسی صحنه جرم حاضر در محل، غیر عادی به نظر برسد؛ جسد در بخش تشریح با حضور پزشک معاین و تکنسین کالبدشکافی و در صورت لزوم بازپرس دادسرا و کارآگاه پی‌جوی پرونده مورد کالبدشکافی قرار گرفته و نمونه‌های لازم از قسمت‌های مختلف بدن برداشته شده و پس از بسته‌بندی علمی و اصولی جهت انجام آزمایش‌های تخصصی به بخش آزمایشگاه‌های سازمان ارسال می‌شود و با اخذ جوابیه از آن بخش دستگاه قضایی و انتظامی تحقیقات خود را در جهت کشف واقع معمول می‌دارند. در اجساد که با بیش از یک نوع سلاح و یا آلت قتاله دیگری به قتل رسیده‌اند و یا در پی ایجاد ضربات متعدد به قسمت‌های مختلف و توسط افرادی بیش

از یک نفر قتل اتفاق افتاده باشد و همچنین در اجسادى که مدت زمانى طولانى از زمان مرگ سپرى شده و آثار و علايم موجود از بين رفته باشد بررسى جسد در بخش تشریح توسط تیم پی جو (پزشکى قانونى، اداره تشخيص هويت، کارآگاه جنایى و بازپرس) می‌تواند موثرترین اقدام در کشف قتل عمد به حساب آید (کیانى، ۱۳۸۶: ۲۲).

ذکر این نکته ضرورى است در برخى مواقع و در بعضى از پرونده‌ها بازپرس با دست‌یابى به أدله و مدارک معتبر مبنى بر احتمال وقوع جنایت پیرامون مرگ شخص معین و یا در پی اعلام شکایت از جانب اولیای دم وی، دستور نبش قبر را صادر می‌کند که پس از تشریفات قانونى و انجام نبش قبر، جسد به سالن تشریح منتقل و به منظور تعیین علت مرگ اقدامات لازم انجام می‌شود. باید به این نکته مهم نیز توجه داشت که در حوادث جنایى و قتل‌هاى ناشى از سلاح‌هاى گرم، کارشناس سلاح‌شناسى آزمایشگاه فیزیک جنایى از اداره تشخيص هويت نیز به هنگام کالبدشکافى و بررسى جسد در کنار پزشکی قانونى در سالن تشریح حضور داشته باشد و نظریه کتبى خود را در خصوص نوع سلاح، فاصله تیراندازى، مسیر تیراندازى و ... اعلام کند و به لحاظ تخصصى بودن موضوع مشاوره لازم را نیز به پزشکی قانونى معاینه جسد معمول دارد. بدون شک این نظریات نقش و سهم عمده‌اى در کشف جرم قتل خواهد داشت.

۲- تعیین علت و کشف قتل توسط نظریه‌ها و آزمایش‌هاى نوین

یکى از وظایف بسیار مهم و حساسى که بر عهده پزشکی قانونى نهاده شده است تعیین علت مرگ در اجساد می‌باشد که این مهم، گاهى با انجام معاینات ظاهرى صورت می‌گیرد و گاهى اوقات به لحاظ ناممکن بودن تعیین علت مرگ با معاینه ظاهرى، پس از انجام کالبدگشایى و انجام آزمایش‌هاى لازم در خصوص علت فوت صورت می‌گیرد. به طور کلی در هر مورد قتل مشکوک، جسد باید توسط پزشکی قانونى معاینه شود و سپس جواز دفن صادر گردد. اجسادى که در منازعات، اصابت گلوله، اصابت چاقو و ... فوت نموده‌اند، حتماً باید توسط پزشکی قانونى معاینه شوند و علت مرگشان معلوم شود. بررسى پدیده‌اى مجرمانه بدون تشخيص چگونگى و علت حدوث آن امرى مشکل و امکان‌ناپذیر می‌باشد؛ موفقیت مأمورین تحقیق در پی‌جویى و کشف قتل و شناسایى قاتل بدون جمع‌آوری اطلاعات و علم از علت واقعى مرگ مقدور نمى‌باشد. در بسیاری از پرونده‌ها که در سال‌هاى طولانى توسط کارآگاهان پی‌جوی قتل رسیدگى واقع است به دفعات مشاهده شده است که بعد از وقوع جنایت به خصوص در قتل‌هاى خانوادگى، با تحریف واقعیت‌ها و صحنه‌سازى‌هاى ماهرانه سعى شده که موضوع به صورت کاملاً عادى و طبیعى وانمود شود که در صورت نبود دقت افسران پی‌جو و پزشکی قانونى چه بسا خون بی‌گناهى

پایمال شده و قاتل که مترکب قتل عمد شده از چنگال عدالت و مجازات می‌گریخته است (غنی زاده، ۱۳۹۲: ۱۲۳).

تعیین علت مرگ در یک پرونده جنایی، مهم‌ترین مرحله در آن است که در صلاحیت و شایستگی پزشکی قانونی می‌باشد. در واقع هر چند که سنگینی و زحمت‌بخش بزرگ یک پرونده قتل بر دوش کارآگاه جنایی است؛ اما بدون اظهار نظر پزشکی قانونی و تعیین علت فوت امکان به سرانجام رساندن پرونده ممکن نیست و شاید این مهم‌ترین دلیل و عاملی است که در گروه و تیم کاری پی‌جوی پرونده‌های قتل، یکی از اصلی‌ترین اعضای آن تیم که از همان لحظه اطلاع از وقوع جنایت باید حتی در صحنه جنایت نیز حضور داشته باشد، پزشکی قانونی است. نظریه پزشکی قانونی در یک پرونده قتل و تعیین علت مرگ در تصمیمات متخذه قضایی نیز تأثیرگذار است؛ در بعضی از حوادث جنایی مشاهده می‌شود که عاملین و مرتکبین در یک قتل عمد و فرآیند جنایی بیش از یک نفر بوده و میزان دخالت و فعل ارتكابی آن‌ها نیز در وقوع قتل به یک اندازه نیست در این صورت پزشکی قانونی نقش کلیدی خود را ایفا نموده و کمک بسیار بزرگ و ارزشمندی را به مقام قضایی و کارآگاه جنایی خواهد کرد؛ به عنوان مثال در یک واقعه قتل، فردی توسط دو نفر به ضرب دو نوع چاقو از قسمت‌های مختلف مورد اصابت قرار می‌گیرد؛ اما بررسی‌های پزشکی قانونی مشخص می‌کند با وجود استفاده از دو نوع آلت جرم در حادثه، تنها ضربه خاصی از یک نوع از آن چاقوها کاری بوده و با برخورد به نقطه حیاتی بدن موجب مرگ شده است که با نظریه مذکور، فرد قاتل که بی‌شک مجازات سختی در انتظار او خواهد بود مشخص می‌شود و مسیر تحقیقات تکمیلی را برای بازپرس دادسرا و افسر آگاهی هموار می‌کند (جی، ۱۳۷۷: ۵۵). همیشه بر این مهم تأکید شده است که بدون حضور کارشناسان در صحنه‌های جنایی سعی شود از هرگونه جابه‌جایی و دستکاری جسد و سایر ادله و مدارک موجود در آنجا خودداری شود و به گونه‌ای هماهنگی شود که پزشکی قانونی در اولین زمان ممکن و قبل از هرگونه دخالت عوامل خارجی مسئول یا غیرمسئول در محل حاضر انجام وظیفه کند؛ این موضوع به خصوص در جنایت‌هایی که مقتول پس از قتل توسط جانپان دفن شده و یا در مواردی که جسد در بیابان و کوهستان رها شده و احتمالاً قسمت‌هایی از بدن مورد طعمه جانوران وحشی قرار گرفته باشد تعیین علت مرگ هم مشکل و هم بسیار حساس و تأثیرگذار در کشف قتل خواهد بود.

۳- تعیین زمان قتل توسط پزشکی قانونی

در اغلب صحنه‌های قتل پیدا کردن شاهد و گواهی که ساعت وقوع قتل را روشن می‌کند، امر مشکلی است و چون دانستن این موضوع برای مأمور پی‌جو بسیار مهم است؛ بنابراین مأمورین باید بتوانند با کمک آزمایش‌های پزشکی قانونی ساعت وقوع مرگ را حدس و تخمین بزنند. تخمین زمان مرگ به ویژه در قتل‌هایی که هیچ شاهدهی موجود نیست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. باید گفت هر چقدر مدت بین مرگ و کشف جنازه کوتاه‌تر باشد تخمین زمان و ساعت مرگ آسان‌تر و مطمئن‌تر خواهد بود. آنچه که معلوم است که تعیین زمان دقیق قتل اگر غیرممکن نباشد، کاری بسیار دشوار است. دیگر نمی‌توان به معاینات چشمی و دستی یا به اندازه‌گیری دقیق‌تر دمای بدن متکی بود. حتی روش‌های بیوشیمیایی دقیق نیز نتایج قابل اعتمادی به دست نمی‌دهد؛ تنها می‌توان مدعی شد که زمان مرگ در محدوده وسیعی قابل تخمین است. عوامل متغیر متعددی ممکن است در این ارزیابی موثر باشد؛ واضح است که هرچه تعداد این عوامل کمتر باشد و هرچه نشانه‌های بیشتری مورد توجه قرار گیرد، نتیجه به دست آمده دقیق‌تر خواهد بود. تحقیقات جامع و گسترده‌ای توسط کارشناسان خبره پزشکی قانونی بر روی سردشدن بدن بعد از مرگ انجام شده و نتایج حاصل بر این مهم تأکید داشته است که دقیق‌ترین روش جهت تخمین زمان فوت در ۱۲ ساعت اول پس از مرگ بررسی درست و دقیق سردشدن جسد است. هر چند سرعت سردشدن جسد به عوامل و متغیرهای مختلفی از جمله: درجه حرارت محیط، دمای اولیه بدن جسد، کیفیت پوشش و حفاظت بدن، کوران و رطوبت هوا، وزن و جنه فرد و خونریزی جسد بستگی دارد. به طور کلی می‌توان گفت هر چه فاصله زمانی بین مرگ و کشف جسد کوتاه‌تر باشد تخمین زمان مرگ دقیق‌تر و صحیح‌تر خواهد بود. یک جسد تازه در مقایسه با جسدی که بوی تعفن گرفته است بهتر قابل ارزیابی است (گودرزی، ۱۳۷۷: ۲۸).

در رسیدگی به پرونده‌های جنایی و در راستای نظم بخشی به تحقیقات کارآگاهان قتل چند فاکتور و گزینه اساسی از آغاز و شروع تحقیقات مدنظر قرار گرفته و چه بسا ادامه تحقیقات بر پایه یافته‌های مربوط به آن فاکتورها و مولفه‌ها سازمان‌دهی می‌شود. یکی از این موارد، تعیین زمان مرگ فوت شده به هنگام اطلاع از وقوع حادثه است. هر چند کارآگاه ویژه قتل پرونده، اطلاعاتی علمی و تجربی حتی ناکافی و ناقص در مورد تعیین تقریبی زمان مرگ به هنگام حضور در صحنه‌های جنایی داشته باشد و تا حدودی برداشت‌های واقع بینانه نیز در چنین صحنه‌هایی معمول می‌دارد؛ اما به لحاظ این که تعیین زمان مرگ با نگرش به فعل و انفعالات خاص در بدن صورت می‌گیرد؛ عملی تخصصی و پیچیده است و بر اساس شرایط آب و هوا، موقعیت محل کشف جسد و سایر مولفه‌های تأثیرگذار متفاوت می‌باشد؛ و در برخی صحنه‌های

جنایی ممکن است جسد تحت تأثیر آن موارد اعلامی قرار گیرد و تعیین زمان قتل آنگونه که انتظار می‌رود به راحتی امکان‌پذیر نباشد. پزشکی قانونی با تسلط بر علوم و یافته‌های پزشکی نقش اساسی در این مورد ایفا می‌کند (افتخار زاده، ۱۳۷۷: ۸۹).

کارآگاه ویژه قتل پرونده به هنگام انجام تحقیقات در خصوص زمان احتمالی وقوع جنایت، باید زمان مرگ قربانی را به دست‌آورد و به هنگام مواجهه با مظنونین و متهمان پرونده و انجام هوشمندانه در مسیر تحقیقان از آن‌ها، از در اختیار داشتن زمان وقوع قتل به شکلی کاملاً رسیدن به هدف استفاده کند. هر چقدر تعیین زمان مرگ دقیق و به واقعیت نزدیک باشد به همان میزان تأثیر مثبت آن بر تحقیقات قضایی و پلیسی بیشتر خواهد بود؛ نقش موثر تعیین زمان مرگ توسط پزشکی قانونی در این موارد بیشتر دیده می‌شود در اجساد که از زمان مرگ آنها مدت زمانی طولانی سپری شده؛ یا پس از جنایت در محل دیگری توسط جانی یا جانبان دفن شده و آثار و علائم اولیه و تشخیصی از بین رفته باشد؛ و یا در پرونده‌هایی که جسد به منظور عدم شناسایی هویت پس از جنایت توسط جانی یا جانبان سوزانده شده باشد؛ و یا به لحاظ اوج قساوت و یا کینه قلبی به طرز وحشتناکی قطعه قطعه و مثله شده‌اند. اگر در این مرحله از تحقیقات اظهار نظر کارشناسی پزشکی قانونی دقیق و حساب شده نباشد چه بسا مسیر تحقیقات نیز منحرف شده و کارآگاه پی‌جو و بازپرس پرونده دچار مشکل شوند.

نتیجه‌گیری

در حقوق کیفری بسیاری از حقوقدانان به استناد به آیات و احادیث و آثار سلف و نیز قاعده تدرأ الحدود بالشبهات، طرق اثبات جرم را محدود به موارد منصوص در شرع دانسته‌اند و توسعه ادله اثبات را ناروا شمرده‌اند در مقابل گروهی دیگر از صاحب‌نظران معتقدند که در منابع شرعی، دلیلی بر حصر ادله اثبات وجود ندارد چون شرع اسلام نظام مقاصد و تامین مصالح مشروع است. اصل حاکم بر مبادی و نیل به مقاصد، جواز توسل است و مستثنات این اصل باید مستند به دلایل متقن شرعی و قانونی باشد در خصوص امر قضاء مقصود مهم، رسیدن قاضی به اقناع وجدانی است. راه‌های رسیدن به اقناع و استقرار وجدان را به حکم خود وجدان نمی‌توان محدود به طرق خاصی نمود.

در قرن حاضر، اکتشافاتی در علوم پدید آمده که موجب شده برخی، دوره دیگری را در دلایل حقوقی و کیفری پیش‌بینی کنند که در آن «دلایل علمی» جایگزین «دلایل قانونی» و یا «دلایل معنوی» شود و افراد متخصصی چون طبیب، روانشناس جرم‌شناسی و حتی زبان‌شناسی حقوقی که جدیداً قدم در عرصه

علم حقوق نهاده است به عنوان کارشناس موثر و دستیار قاضی می‌شوند و باید از دلایل علمی بدست آمده در عصر حاضر به طور شایسته استفاده علمی صورت پذیرد و بدیهی است در حوزه حقوقی که رعایت عدالت و انصاف در مورد افراد که موضوعیت و اولویت اول را داراست و بنا به فرمایش قرآن کریم فلسفه ارسال رسل برقراری مساوات و عدل بوده است باید، بیشتر جنبه کاربردی به خود بگیرد. لذا استفاده از دلایل علمی از جمله تکیه بر علم قاضی که حاصل این دلایل می‌باشد از این نظر نه تنها منافاتی با قوانین شرعی اسلام ندارد بلکه بیانگر به روز بودن دین به عنوان پاسخگویی مناسب نیازهای بشری در تمامی اعصار بوده و جلوه شایسته ای از مترقی بودن شرع مقدس اسلام به شمار می‌رود.

بی‌تردید پیدایش علم و فنون جدید در طرز کار دادگستری بی‌تاثیر نیست. هنگامی که بزه‌کاران در ارتکاب جرائم از شیوه‌های جدید علمی استفاده می‌نمایند، عدالت نیز برای مبارزه با آن‌ها ناچار است با سلاحی متناسب مجهز گردد و از فنون علمی بهره گیرد. از نمونه‌های بارزی که امروزه می‌توان از کاربرد فنون و روش‌های علمی در سیستم قضایی نام برد باید به روش‌های علمی اتخاذ شده در پلیس علمی و پزشکی قانونی اشاره کرد. در رسیدگی به جرم قتل می‌توان از طرق نوعاً علم آور برای قاضی، معاینه محل، بازسازی صحنه جرم توسط وی و امارات و نظریات کارشناسی از قبیل کارشناسی‌های پزشکی قانونی و کارشناسی‌های پلیس علمی - که آن‌ها را در عداد ادله علمی اثبات جرم بیان کردیم - را نام برد. امارات قضایی بهترین طریق تحصیل علم برای قاضی می‌باشند. برای مثال: یک تار مو، یک قطره خون متعلق به متهم، یک طناب، اظهار نظرات پزشکی قانونی، پلیس علمی، نظرات کارشناسانه پلیس بین‌الملل، کارشناسی خط و بررسی جعل، انگشت‌نگاری در مورد اسناد، آزمایش خون، آزمایش DNA، تحلیل ژنتیکی یاخته‌ها، بازرسی بدنی و بازرسی اتومبیل متهم، می‌توانند طرق تحصیل علم عادی و یقین عرفی برای قاضی باشند البته به شرطی که میزان دقت علمی و علمی که از آن آزمایش علمی حاصل می‌شود در حد ایجاد علم عادی به معنایی که تبیین گشت، باشد.

منابع

- آشوری، محمد. (۱۳۸۵). *آیین دادرسی کیفری*، جلد دوم، تهران، انتشارات سمت
- امامی، سید حسن. (۱۳۷۴). *حقوق مدنی*، ج ۶ تهران، انتشارات اسلامیة
- اربابی مجاز، مصطفی. (۱۳۹۴). *ادله اثبات علمی نوین از منظر فقه امامیه و حقوق کیفری*، انتشارات بسیج سیستان و بلوچستان
- آشوری، سیما. (۱۳۸۵). نقش DNE در کشف علمی جرایم. *نشریه تخصصی پلیس علمی*، شماره ۴.
- افتخارزاده، یحیی. (۱۳۷۷). *پی جوی قتل*، انتشارات وزرا، تهران
- بازگیر، یداء... (۱۳۷۸). *قانون مجازات اسلامی در آئینه آراء دیوانعالی کشور (حدود، جرائم خلاف اخلاق حسنه)*، نشر نخستین، تهران
- تدین، عباس. (۱۳۸۸). *تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری*، تهران، نشر میزان
- جی، ورنون. (۱۳۷۷). *تحقیقات علمی پیرامون قتل*، ترجمه رضا پرویزی، انتشارات میزان، تهران
- معاونت آموزش نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.
- حسینی نژاد، حسینقلی. (۱۳۷۴). *دعوا*، انتشارات میزان، تهران
- حائری شاه‌باغ، سیدعلی. (۱۳۸۹). *شرح قانون مجازات عمومی*، تهران، انتشارات مجمع ذخایر اسلامی
- زراعت، عباس. (۱۳۸۸). *قانون آیین دادرسی کیفری در نظم حقوقی کنونی*، چاپ اول، تهران، انتشارات نسل سوم
- صمدی مله، سعید. (۱۳۸۴). ظهور دی ان ای تحولی شگرف در سیستم قضایی دنیا، *مجله دادرسی*، شماره ۴۹
- صادقی، ولی الله. (۱۳۹۳). *از ادله علمی تا علوم قانونی*؛ از اصول تا قواعد با نگاهی بر قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲
- عاملی، سیدجواد بن محمدحسینی. (بی تا). *مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه*، جلد ۱۱، انتشارات دارالتراث، بیروت
- عمویی، محمود، ۱۳۸۷، ارتکاب جرم و مداخلات پزشکی، *مجله علمی پزشکی قانونی*، دوره ۱۴، ش ۸۷۷.

هادی، حجت الله، ۱۳۸۸، بررسی نقش الیاف در تحقیقات جنایی، مجله علمی تخصصی کارآگاه، سال دوم

غنی زاده، سامان و اکبر علیزاده. (۱۳۹۲). نقش پزشکی قانونی در کشف پرونده های قتل عمد، **فصلنامه**

علمی ترویجی کارآگاه، چاپ دهم، شماره ۲۴

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، ماده ۱۲۸

کیانی، مهرداد. (۱۳۸۶). **پزشکی قانونی**، انتشارات سمت، تهران

گودرزی، فرامرز و کیانی، مهزاد. (۱۳۸۶). **پزشکی قانونی**، نشر سمت، تهران

گلدوزیان، ایرج. (۱۳۷۴). **حقوق کیفری تطبیقی**، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران

گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۱). **حقوق جزای اختصاصی**، جلد اول، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی،

تهران

گودرزی، فرامرز. (۱۳۷۷). **پزشکی قانونی**، جلد اول، انتشارات انیشتین، تهران

لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۷۸). **مبسوط در ترمینولوژی حقوق**، جلد چهارم، تهران، انتشارات گنج

دانش

لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۶۳). **دائرةالمعارف علوم اسلامی قضایی**، انتشارات گنج دانش، تهران

نجابتی، مهدی. (۱۳۸۴). **پلیس علمی**، انتشارات سمت، تهران

موزن زادگان حسنعلی و عظیمی فر، بابک. (۱۳۸۳). اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و

علمی: **مجموعه مقالات**، مقاله چاپ شده، مقاله کامل، سودمندی تجزیه و تحلیل مولکولی

DNA در کشف علمی جرایم

نوروزی، رحمت اله. (۱۳۷۱). **کارشناسی در امور کیفری**، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه

تهران

نوروزی، رحمت اله. (۱۳۷۱). **کارشناسی در امور کیفری**، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه

تهران، رساله ماستری